

İbrahim Hakkı (Paşa)'nın 1877 Tarihli Dersa'âdet Belediye Kanunu'na Dâir Lâyihası

Nurgül BOZKURT*

Özet: Bu makalede İbrahim Hakkı (Paşa)'nın 1877 tarihli Dersa'âdet Belediye Kanunu hakkındaki lâyihası incelenmiştir. Lâyihada ise; İstanbul'da çağdaş belediye idaresi kurma girişim ve çabalarının bir sonucu olarak, 1877 tarihli Dersa'âdet Belediye Kanununun müspet ve menfi yönlerinin neler olduğu ve uygulanmasından kaynaklanan problemler üzerinde durulmuştur. Ayrıca, İstanbul Belediye İdaresinin daha iyi olması için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Belediye, kanun, lâyiha, Şehremaneti, Fransa, Altıncı Daire-i Belediye, Tanzifat Resmi (Temizlik Vergisi), Oktruva Vergisi (Duhûliye Vergisi).

İbrahim Hakkı (Paşa)'s Report Relating İstanbul Municipality Law Dated 1877

Abstract: In this paper, İbrahim Hakkı (Paşa)'s report relating İstanbul municipality law dated 1877 was studied. The topics studied in the report are positive and negative aspects of İstanbul Municipality Law, dated 1877 and problems caused by its application. In addition, some advice was given for a better administration of İstanbul Municipality.

Keywords: Municipality, law, report, France, Sixth Municipality, Cleaning Tax, Entrance Tax (Oktruva).

GİRİŞ

Müşterek menfaatler ve karşılaşılan ihtiyaçlar karşısında şehir ve kasabada yerleşen halkın, yaşadıkları beldelerine dolayısıyla kendilerine ait hususları; hükümetin kanunla tayin ettiği hudut ve salâhiyet dairesinde seçtikleri vekilleri vasıtasıyla yürütmesi demek olan belediye (Ergin, 1995: 29), şehirleşen, zenginleşen yerleşmelerin doğurup geliştirdiği bir teşkilâttir. Türkiye tarihinde modern anlamda belediye teşkilatının oluşturulmaya çalışılması Tanzimat döneminde devletin öncülüğünde yürütülen bürokratik reformlar ile mümkün olmuştur (Ortaylı, 1992: 399).

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Tanzimat'tan önce, şehir yönetiminden kadılar sorumlu idi (Eryılmaz, 1992: 198; Çadircı, 1981-1982: 139-143). Kadı, şehrin hem yargı mercii, hem de vakıfların, pazarın ve esnafın denetçisi, diğer beledi hizmet ve kolluk işlerinin sorumlusu idi. Kadı'nın bu görevini icra etmesine Subaşı, Naib, İmam ve Muhtesip yardımcı olurlardı (Eryılmaz, 1992: 198). Mesela, Subaşı, Böcekbaşı, Çöplük Subaşısı, mimarbaşı gibi Yeniçeri Ocağı mensubu subaylar ve görevliler, genel güvenlikten temizlik ve imar düzeninin sağlanmasına kadar çeşitli alanlardaki kolluk görevini yerine getirmekteydiler. Yine Kadı'nın büyük merkezlerin değişik semtlerinde bulunan ve Ayân Naibi denen vekilleri, onun adına narin uygulanmasını gözetmek, bölgelerindeki davalara bakmak ve esnafı teftiş etmekle görevliydi (Ortaylı, 1974: 108; Ortaylı 1985: 241).

Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra tabii yardımcılarını kaybeden kadılara, yalnız miras, vasiyet, nikah ve talâk (boşama) gibi şeriata göre hallolunacak işler bırakılarak beledi görevleri azaltıldı. II. Mahmud döneminde yani 1826 yılında da İhtisap Nezareti kurularak, şehirlerin belediye işleri ile kolluk işlerinden sorumlu hale getirildi. 1836 yılında Evkaf Nezaretinin ortaya çıkmasıyla da vakıfların işleri bu kuruluşa devredildi. Böylece kadılar, sadece yargı işlerinden sorumlu hale geldi (Ergin, 1934: 97; Ortaylı 1992: 399; Eryılmaz, 1992: 198). Ancak, kadınların bazı görevlerini üstlenen kurumlar ve memurlar görevlerini ifa edemediğinden, Tanzimat bürokrasisi şehir yönetiminde ciddi problemlerle karşı karşıya kaldı (Ortaylı, 1992:399,400). Üstelik, dünyadaki gelişmeler, şehirlerdeki değişen yapı, ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar, dünyanın diğer ülkelerindeki şehirlerde olan gelişmeleri takip etme ihtiyacı, salgın hastalıklar, çıkan yangınlar, şehirlerdeki düzensiz yapılaşma, modern belediye teşkilâtının kurulmasını zorunlu hale getirdi (Yolalıcı, 2002: 739).

Böylece İstanbul'da ilk çağdaş belediye idaresi kurma girişimi, Kırım Harbi sırasında Osmanlı ile aynı safta çarpışan müttefik devletlerin etkisiyle oldu. savaşın, başkentte yarattığı hareket ve karışıklığı bir düzene koymak için 1854'te İhtisap Nezareti lağvedildi. Sonra Meclis-i Vâlâ (Seyitdanlıoğlu, 1999; Çadircı, 1998: 605-620) tarafından bir nizamname hazırlanarak Dersaadet ve Bilâd-ı Selase'de (Galata, Eyüb, Üsküdar) Şehremaneti unvanıyla bir memuriyet-i cedide ihdas edildi (Toprak, 1994: 137; Çadircı, 1997: 273,274; Seyitdanlıoğlu, 1996: 75-103). Bundan dolayı 13 Haziran 1854'te İstanbul Şehremaneti ilk kurulan yerel yönetim örgütü oldu. Aynı nizamnameyle Şehremaneti'ne bağlı olarak oniki üye, bunların yanı sıra, meclise başkanlık edecek olan Şehremini ve onun iki muavininden (toplam onbeş üye) oluşan Şehir Meclisi de kuruldu (Seyitdanlıoğlu, 1996: 77; Seyitdanlıoğlu, 2002: 574). Kurulan Şehir Meclisi'nin üyeleri, Meclis-i Vâlâ'nın kararı ve Padişahın onayı ile seçilecekti. Meclis ise haftada iki kere toplanacak ve üyelerin dörtte biri her yıl kur'a ile yenilenecekti (Çadircı, 1997: 274)

Şehremanetin başına merkezî hükümetçe tayin edilen hükümet memurunun yani Şehremininin yapmış olduğu işlere bakıldığında eski İhtisap Nâzırlığından pek farklı olmadığı görülür. Bu arada Emanet bağımsız gelirlere sahip değildi. Masraflarını devlet öderdi. Topladığı gelirlerini ise maliyeye aktarırdı (Ortaylı, 1985: 241,242).

1855 yılına gelindiğinde ise, asayişin temini Zaptiye Nezareti'ne devredildi. Bu durumda Şehremaneti İhtisap Nezareti'ne ait vazifeleri üstlendi. Öyle ki, İstanbul halkının temel ihtiyaç maddelerini sağlayacak, narh işlerine bakacak, yol ve kaldırım yapacak, şehrin temizliğini sağlayacak, çarşı ve pazarları denetleyecek, daha önce İhtisap Nezareti'nce toplanmakta olan devlet vergi ve resimlerini tahsil edip hazineye teslim edecekti (Toprak, 1994: 137).

1857 yılında ise, Osmanlı hükümeti, özellikle ecnebilerin yaşadığı ve bir liman bölgesi olan Galata ve Beyoğlu'nda modern beledî hizmetleri oluşturmak zorunda olduğunu anladı ve bu sebeple daha İstanbul'un tamamında bir beledî hizmet teşkilatı kurmadan bu bölgede modern beledî hizmetlerin görülmesi için Paris örnek alınarak Altıncı Dâire-i Belediye kuruldu (Seyitdanlıoğlu, 1995: 91-102; Ergin, 1934: 109,110; Ortaylı, 1974: 126-145; Toprak, 1993: 220-223; Eryılmaz, 1992: 202-211; Çadırcı, 1997: 274). Aslında 1857 tarihli nizamname ile İstanbul 14 belediye dairesine ayrılmasına rağmen sadece Altıncı Daire'yi kapsayan Beyoğlu ve Galata'dan bahsediliyordu. Bu daire örnek olarak düşünülüyor, diğerlerinin daha sonra zaman içinde teşkil edileceği üzerinde duruluyordu (Toprak, 1994: 137). Böylece diğer bölgelere göre daha düzenli yapılmış, İstanbul'un kalabalık, zengin, iş ve diplomasi çevrelerinin yaşadığı bu yerde ilk modern belediye örneği verilecekti (Seyitdanlıoğlu, 2002: 574).

Bu arada belediye hizmetlerinin görülebilmesi ve kolluk görevlerinin yerine getirilebilmesi amacıyla 1862 yılında Belediye Çavuşluğu görevi ihdas edildi (Seyitdanlıoğlu, Ekim 1997: 125-130; Seyitdanlıoğlu, 1998: 133-137).

1868 yılında da Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi hazırlandı. Bu nizamname ile bütün İstanbul ondört belediye dairesine ayrıldı. Her dairenin başına onursal bir paye olarak emekli bir yüksek memur geçirildi. Fakat bu dairelerin çoğunda beledî meclisler kurulamadığı gibi personeli de tayin edilemedi (Ortaylı, 1985: 242).

1877 yılında Dersaadet Belediye Kanunu (Ergin, 1995: 1624-1639) çıkarılarak İstanbul Şehremaneti yirmi belediye dairesine ayrıldı (Toprak 1994: 137). Bundan önceki düzenlemelerde sathi sınırlar çizilmekte iken bu

düzenleme ile hem dairelere birer isim verildi, hem de dairelerin sınırları açıkça çizildi¹.

¹ “Kurulması kararlaştırılan yirmi belediye dairesi şunlardır:

Birinci Daire, “Bayezid Dairesi”dir. Sahil yoluyla Ahırkapı’dan Unkapanı iskelesine ve içeride Zeyrek, Saraçhanebaşı, Şehzadebaşı, Merkepciler kapısı, Hasanpaşa karakolundan Divan Yolu ile Sultan Ahmed ve oradan İshak Paşa caddesiyle Ahırkapı’ya kadar olan hattın içinde kalan mahalleleri kapsar.

İkinci Daire, “Sultan Ahmed Dairesi”dir. Sahilen Ahırkapı’dan Yenikapı’ya, içerden Yenikapı’dan Aksaray, Horhor’dan Saraçhanebaşı’na kadar olan hattın içindeki mahalleleri kapsar.

Üçüncü Daire, “Fatih dairesi”dir. Unkapanı’ndan sahil yoluyla Ayvansaray’a ve içeriden Topkapı’dan, Yenibahçe deresiyle Simkeş ve Hatip camileri ve meydan çeşmesinden Sofular caddesiyle Horhor’a oradan Saraçhanebaşı’na kadar olan hattın içinde bulunan mahalleleri kapsar.

Dördüncü Daire, “Samatya Dairesi”dir. Sahilen Yenikapı iskelesinden Yedikule haricinde Kazlı çeşme, Mevlevihane, Takiyeci mahalleleri içine alarak Topkapı’dan, surların boyuyla, Yenibahçe’ye ve oradan ikinci daire hududuyla Horhora kadar olan mahalleleri kapsar.

Beşinci Daire, “Eyüb Dairesi”dir. Şehir haricinde Eğrikapı dışarısı Topçular, Defterdar, Eyüp, Alibeyköy, Küçükköy, Kağıthane köyü nihayetine kadar olan mahalleri kapsar

Altıncı Daire “Beyoğlu Dairesi”dir. Kasımpaşa deresinin sol tarafından, Tatevle, Feriköy, dahil olduğu halde Küçük Çiftlik deresiyle, Dolmabahçe iskelesine ve sahil yoluyla Azab kapısından, Galata, Tophane, Salı Pazarı, Kabataş ve Dolmabahçe’ye kadar olan mahalleri kapsar.

Yedinci Daire “Hasköy Dairesi”dir. Sahilen Karaağaç, Sütlüce, Halıcioğlu, Hasköy ve dahilen Kasımpaşa deresinin sağ tarafıyla Piyale Paşa, Ok Meydanını kapsar.

Sekizinci Daire, “Beşiktaş Dairesi”dir. Sahilen Dolmabahçe’den Defterdar burnuna ve sahilen Balmumcu çiftliği sınırlarıyla Sişli, Kağıthane, Küçük Çiftlik caddesiyle Dolmabahçe’ye kadar olan sınırlar dahilindeki mahalleleri kapsar.

Dokuzuncu Daire, “Arnavutköy Dairesi”dir. Sahil yönü itibariyle Defterdar burnundan, Kuruçeşme, Arnavutköy, Bebek, Kayalar’a ve sahil yönü itibariyle Zincirlikuyu, Levent çiftliği nihayetine kadar olan mahalleleri kapsar.

Onuncu Daire, “Yeniköy Dairesi”dir. Sahilen Kayalar’dan Rumeli Hisarı, Balta Limanı, Boyacı köyü, Emirgan, İstinye, Yeniköy, Kalender Ayazması’na ve sahil yönü itibariyle Büyük Küçük Maslak, Emirgan korusu, Ayazağa çiftliği nihayetine kadar olan mahalleleri kapsar.

Onbirinci Daire, “Tarabya Dairesi”dir. Sahilen Kalender Ayazması’ndan, Tarabya, Kireç burnuna ve dahilen arka tarafından bulunan yerlerin sonuna kadar olan mahalleleri kapsar.

Onikinci Daire, “Büyükdere Dairesi”dir. Sahilen Kefeli köyünden başlayarak Büyükdere, Mesar burnu, Sarıyer, Yeni Mahalle, Pazar Başı, Rumeli Kavağı, Rumeli Feneri’ne ve içeriden Bahçe ve Zekeriyya köyleri sınırına kadar olan mahalleleri kapsar.

Onüçüncü Daire, “Beykoz Dairesi”dir. Sahil yönü itibariyle Anadolu Feneri’nden, Anadolu Kavağı, Sütlüce, Yalı köyü, Beykoz, Paşa Bahçe’den, Çubuklu deresinin ağzına ve sahilden Karakulak, Kabaköz çiftliği hududuna kadar olan mahalleleri kapsar.

Öndördüncü Daire, “Anadolu Hisarı Dairesi”dir. Sahil yönü itibariyle Burun Bahçe’den, Ref’at Paşa Mahallesi, Kanlıca, Anadolu Hisarı, Kandilli, Vaniköy’e ve içeriden Çavuşbaşı ve Yazıcı çiftliklerinden, Göksu deresi arkasına kadar olan mahalleleri kapsar.

Şehremaneti'nin organları şehremini ve Şehremaneti Meclisi'ydi. Şehremaneti Meclisi'ni Padişah tarafından atanan altı üye ve Şehremini oluşturuyordu. Ayrıca Şehremaneti Meclisi, belediye daireleri meclisleri reisleri ile Şehremaneti Meclisi'nin ve daire meclislerinin kendi aralarından seçtikleri ikişer üyeden oluşan bir Cemiyet-i Umumiye-i Belediye vardı. Bu cemiyet, mayıs ve ekim olmak üzere yılda iki kez toplanıyordu (Toprak, 1994: 138).

Belediye dairelerinin organları daire-i belediye meclisi reisi ve daire-i belediye meclisiydi. Daire-i belediye meclisi reisi devletçe bu üyelerin arasından seçilip iki yıl süre ile tayin ediliyordu. Daire-i Belediye meclisi iki yıllık süre için halk tarafından seçilen oniki üyeden oluşuyordu. Her yıl altısı değişiyordu. Ücret almaksızın görev yapıyorlardı (Toprak, 1994: 138). 1877'den sonra ise Şehremaneti meclis üyeleri hep tayinle bu göreve gelmişlerdir (Ortaylı, 1985: 243).

Yukarıda bahsedildiği üzere Osmanlı Devleti'nde batı tarzında belediye kuruluşlarının oluşması için çalışılmış, bu yolda ilerlemeler kaydetmek için lâyhalar kaleme alınmıştır. İşte bu çalışmanın konusu; İbrahim Hakkı Paşa'nın henüz Mâbeyn mütercimliği ve muallimlik görevlerini icra ederken yazdığı Rumî 16 Ağustos 1308 (Milâdî 28 Ağustos 1892) tarihli İstanbul Belediye İdaresine dair lâyhasıdır. Bu lâyhada, İstanbul belediye idaresine dair bilgi verilmekte, 1294 (1877) tarihli Dersaadet Belediye Kanununun maddeleri tek tek ele alınarak eleştirilmekte, İstanbul belediye idaresinin

Onbeşinci Daire, "Beylerbeyi Dairesi"dir. Sahil yönü itibariyle Kuleli'den, Çengelköyü, Beylerbeyi, Nakkaş, Kuzguncuk, Paşa Limanı'na ve içeriden Vapur değirmeni arkasındaki caddeden, İcadiye yoluyla Bağlarbaşı'na ve oradan Sarıkaya ve Büyük Çamlıca'nın alt tarafındaki yol ile, Yel değirmeni, Büyük Şose ile, Kuleli'ye kadar olan mahalleleri kapsar.

Onaltıncı Daire, "Yeni Mahalle Dairesi"dir. Sahil yönü itibariyle Paşa Limanı'ndan Üsküdar Büyük İskelesi'ne ve içeriden çarşı boyunca Yeni Çeşme, At Pazarı, Toptaşı yoluyla, Nuh Kuyusu'na ve oradan Bağlarbaşı'na kadar olan mahalleleri kapsar.

Onyedinci Daire, "Doğancılar Dairesi"dir. Sahil yönü itibariyle Üsküdar Büyük İskelesi'nden, Ayazma, Harem, Kavak, Haydarpaşa iskelelerine ve içeriden Selimiye, Karaca Ahmet, Nuh Kuyusu'ndan, Bağlarbaşı, Tophanelioğlu'nun sonuna kadar olan mahalleleri kapsar.

Onsekizinci Daire, "Kadıköy Dairesi"dir. Sahil yönü itibariyle Haydarpaşa iskelesinden, Kadıköy ve Moda'dan, Bostancı Baş köprüsüne ve içeriden Erenköy, Nerdiban köyü (Merdivenköy), Kurbağalı dere, Uzun Çayır'dan, İbrahim Paşa çayırına kadar olan mahalleleri kapsar.

Ondokuzuncu Daire, "Adalar Dairesi"dir. Büyük Ada, Heybeli, Kınalı, Burgaz adalarını kapsar. Büyük ada merkez olup diğerlerinde birer şube bulunur.

Yirminci Daire, "Makri Köyü (Bakırköy) Dairesi"dir. Makri köyü (Bakırköy), Ayastefanos (Yeşilköy), Baruthane civarındaki mahalleleri kapsar.»

Halil İbrahim Koca, **Kanun ve Nizamnameler Işığında Dersaadet Belediye Teşkilatı (Şehremaneti) (1855-1313)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Siyaset, İstanbul 1996, s. 25.

daha iyi olması için önerilerde bulunmaktadır. Tamamı on sayfa olan Lâyiha, Arap harfleriyle Türkçe olarak yazılmıştır².

Lâyihanın yazarı İbrahim Hakkı, 1910 yılında sadrazam olan İbrahim Hakkı Paşa'dır. 1863 yılında İstanbul'da doğan, 1882'de Mülkiye (Siyasal Bilgiler) Okulu'nu bitiren ve Hariciye Nezâreti Tahrîrat Kalemî'nde maaşsız stajyer memur olarak göreve başlayan İbrahim Hakkı, Şehremaneti Meclis Reisi Remzi Efendi'nin oğludur. İbrahim Hakkı, bir yıl içinde stajını tamamlamasının ardından 1883'te sarayda Baş Tercümeçi olarak memurluk hayatına başlamıştır. Hukuk ve Ticaret mekteplerinde tarih, idare hukuku, devletler hukuku, ticaret hukuku derslerini okutmuş, aynı zamanda Padişah II. Abdülhamid'in Fransızca tercümanlığına getirilmiştir (1891). Mekteb-i Mülkiye'de de idare ve devletler hukuku derslerini vermekle görevlendirilmiştir. Geçici görevlerle İtalya ve Yunanistan'a gönderilmiş, Chicago sergisinde birinci komiser olarak tayin edilmiştir. Mâbeyn mütercimliği ve muallimlikler hep uhdesinde kalmak üzere, 1894'te önce Sıhhiye Meclisi üyeliğine sonra Bâbîâlî Hukuk Müşavirliğine tâyin edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine de Maarif Nezareti ve Dahiliye Nezareti görevlerine getirilmiştir. 1908 senesinde Roma Büyükelçiliğine tâyin olunmuştur. Burada görevini icra ederken çağrılmış ve istifa eden Hüseyin Hilmi Paşa'nın yerine, 12 Ocak 1910 tarihinde sadrazam tayin edilmiştir. 29 Eylül 1911'de Trablusgarb'a İtalyanların hücum etmesini aldığı kararlar ile önleyemeyen Hakkı Paşa, olayların bu noktaya gelmesinden kendini sorumlu tutarak "Vaktiyle benim durumuma düşen sadrazamların padişahlar tarafından boyunları vurulurdu" diyerek istifasını padişaha takdim etmiş ve görevden ayrılması üzerine yerine Said Paşa sadarete getirilmiştir³.

I. Lâyihanın Muhtevası:

Yazar, eserinden ayrı olarak yazdığı bir varakta, Ebniye Kanunnâme-i Hümâyûnu ve İstanbul Belediye İdaresi Hakkındaki Kanunnâmenin muhteviyatı hakkında bir lâyiha yazarak takdim ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca, yangınların önünü alabilmek için yangın söndürme tedbirleri ve sigortalara dair lâyihalar da kaleme aldığını, üstelik bayındırlık ve emlak

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Yıldız Esas Evrakı**, No: 7/15.

³ Hayatı, eserleri ve sadareteyken yapmış olduğu reformları hakkında geniş bilgi için bk. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, c. IV, İstanbul 1982, s. 1763-1804; "İbrahim Hakkı Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, c. V/II, İstanbul 1987, s. 892-894 ; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. IX, Ankara 1996, s. 120-148; Zekeriya Kurşun, "İbrahim Hakkı Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. XXI, İstanbul 2000, s. 311-314; Midhat Sertoğlu v.d., **Mufassal Osmanlı Tarihi**, c.VI, İstanbul 1972, s. 3470.

nizamıyla ilgili de yazmış olduğu lâyihayı da padişaha takdim edeceğini belirtmektedir.

İstanbul Belediye İdaresinin nasıl olması gerektiği üzerinde duran yazar, öncelikle bazı devletlerin, bu derece önemli olan belediye idarelerini teşkil etmekten kaçındıklarını belirtir. İbrahim Hakkı, Belediye idarelerinin bölgesel olarak geniş bir alanın yönetiminden sorumlu tutulmasının olumsuz etkilerinin Fransız ihtilali sırasında yaşandığını ve Paris nahiyelerinin büyük bir belediye idaresi teşkil ettiğini ve bu belediye idaresinin, isyan sırasında çok büyük rol oynadığını belirtmektedir. Öyle ki, halk ile bir olarak yağma, çapul gibi faaliyetler içerisinde olan belediye idaresinin bu hareketlerinin Fransız hükümetince onaylanmadığı bildirilmektedir. Bu örneği, İngiltere'deki belediye idaresinin yönetim şekli ile de destekleyen yazar, Londra şehremininin geniş bir faaliyet ve sorumluluk alanına sahip olmadığını, yalnızca 75 bin nüfusa sahip Londra merkezinden sorumlu olduğunu söylemektedir. İbrahim Hakkı, geniş yetkilere sahip bir İstanbul Belediye idaresi yerine, daha küçük yetki sahalarının uygun olacağı görüşündedir.

İstanbul'da belediye idaresi işlerinin Fransa usulüne göre uygulanmasını sağlayan 1877 tarihli İstanbul Belediye Kanunu'nun yağma ve talana imkan veren maddelerinin uygulanmasının mümkün olmadığını söyleyen müellif, tüm bu olumsuz içeriğine rağmen yürürlükte kaldığına değinmektedir. Kanunun yağma ve çapulu kolaylaştıran maddelerini eleştiren İbrahim Hakkı, yönetim mekanizması ile ilgili olarak da öneride bulunmaktadır. Öyle ki, İstanbul'un yeniden imarında İstanbul, Beyoğlu, Beşiktaş, Üsküdar gibi büyük mahallerin doğrudan belediye reisi tarafından idare edilmesi gerektiğini bildirmektedir. Uygulamada Boğaziçi köylerinde ve kasabalarında olduğu gibi, yöre halkından itibarlı ve emlak sahibi olan insanlardan seçilen kimselerin belediye müdürü olarak atandığını ve bunun devlet bütçesinin giderlerini artıracığını söylemektedir. Yönetimdeki bozuklukların bunlarla da sınırlı olmadığı, idarecilerin belediye işlerinde suiistimalleri bulunduğu üzerinde de durmaktadır. Öyle ki, bir memur ihtiyacı olan yere, dört beş kişinin alındığını ve böylece Emânet gelirlerinin masrafı karşılayamayacak hale getirildiğini, Mal Memurlarının Emânet gelirlerinde had safhaya ulaşan yolsuzluklar yaptığı üzerinde durmaktadır. Müellif, bunların önlenmesi için belediye reislerinin müeyyide uygulaması gerektiğini, bunun neticesi olarak düzen ve intizamın temin edilebileceğini belirterek, 1877 Kanununun tadile muhtaç olan maddelerini şöyle özetler:

İstanbul Belediye Kanununun birinci maddesi İstanbul belediye dairelerinin hududunu ve vazifelerini belirlemeye yöneliktir diyen müellif, bu maddenin zaten tadilata uğradığına değinir. Öyle ki, Adalar, Makri Köyü (Bakırköy) ve Kartal gibi kazalar Vilayât-ı Belediye Kanunu gereğince belediye teşkilatına bağlanmış ve Emanet idaresinden çıkarılmış olduğunu belirten müellif,

şimdiki hududunu muhafaza etmesiyle birlikte adı geçen maddede değişiklikler yapılmasının uygun olacağını söyler. Şehremaneti idaresine bağlı yerlerin ve İstanbul civarındaki kazaların mali idaresinin doğrudan doğruya Maliye Nezaretine bağlandığını, bunda da isabetli hareket edildiğini ifade etmektedir. Bununla beraber vilayet işlerinin Maliye, Dahiliye ve Zaptiye Nezaretlerinden birine bağlanmasını ve belediye işlerinin vilayet idaresi işlerinden ayrılmasının lüzumlu olacağı üzerinde durmaktadır.

İstanbul belediye idaresinin yirmi daireye bölünmesinden bahseden ikinci maddeyi de eleştiren müellif, bunun Paris'e benzemek emelinden kaynaklandığını, sonradan dairelerin sayısının on'a indirildiğini belirtmektedir. - Osmanlı-Rus harbinin çıkması üzerine 1294 (1877) tarihli Kanun tatbik edilememiş bir süre bekleyişten sonra İstanbul on belediye dairesine taksim edilmiştir (Ortaylı, 1974: 156; Koca, 1996: 23). Buna rağmen bu maddede de tadilata ihtiyaç olduğunu söylemektedir. İbrahim Hakkı bin Remzi'nin İstanbul Belediye idaresiyle ilgili görev, hizmet ve yetki taksimatı ile ilgili önerilerini bir piramide benzetecek olursak yönetim hücreleri ve şekli hususunda şunlardan söz edebiliriz: Piramidin en üst kısmını oluşturan İstanbul Şehremaneti'ne bağlı Bayezid, Fatih ve Samatya'nın idaresinin ser-komiserlikler vasıtasıyla yürütülmesi ve buraların belediye reisi tarafından idare edilmesinin uygunluğundan bahsedilmektedir. Piramidin daha alt kısımlarında bulunan Altıncı Daire-i Belediye Tanzimat döneminde batıdan esinlenerek Galata ve Beyoğlu bölgesini içine alacak şekilde kurulan ve Altıncı Daire-i Belediye olarak adlandırılan ilk belediyecilik örneğidir. Beşiktaş ve Üsküdar'ın ise birer bölge oluşturmasının ve bunların birer müdür tarafından idare edilmesinin yararlı olacağı söylenmektedir. Beşinci, yedinci, sekizinci ve onuncu belediye daireleri piramidin en alt kısmına konulmakta ve bunların idaresine halktan, emlak sahibi, itibarlı ve maaş almadan bu görevi yürütecek birer kişinin görevlendirilmesi uygun bulunmaktadır.

İşte, piramidin en üst kısmında yer alan merkez şehremanetine Bayezid, Fatih, Samatya Belediye idarelerinin doğrudan bağlı olmasının ekonomik faydaları hakkında müellif, şu önerilerde bulunmaktadır: Bunlardan ilki bu belediyelerde çalıştırılan istihdam fazlası memurların yapılacak düzenleme sayesinde azaltılmasıdır. İkincisi ise bu tasarruf sayesinde belediye giderlerinin düşürülmesidir. Bunun yanı sıra Anakent belediyesi olan Şehremanetin çok sayıda memuru istihdam ettiğinden, bu belediyelerin işlerinin anakent belediyesi tarafından yapılabileceğini, halkın belediye ile olan münasebetlerinin düzenlenmesinde vazifelerin ayrılmasının yerinde olacağını söylemektedir. Öncelikle Anakent Belediyesinin, İstanbul'u ser-komiserliklere taksim etmesinin uygun olacağını bildirmekte ve bu idarelerin yapabileceği işleri sıralamaktadır. Müellif, Osmanlı Hükümeti'nin bu idareler sayesinde "Tanzifat Resmi" (Temizlik Vergisi)'ni toplamasını sağlayabileceğini, aynı zamanda halkın elindeki ölçü, tartı aletlerinin

kontrolü amacıyla memurlar görevlendirebileceğini bildirmektedir. Müellif, bu uygulama sayesinde halkın merkez emanete gelmesi külfetinden kurtulabileceğini ve vergi toplanması hususunda kolaylık sağlanacağını düşünmektedir.

Tanzimat Dönemi'nde Batıdan esinlenerek Galata ve Beyoğlu bölgesini içine alacak şekilde kurulan Altıncı Daire-i Belediye hakkında müellif, buranın da İstanbul gibi büyük bir şehir olduğunu söylemekte ve idaresi için Osmanlı Devleti tarafından bir belediye müdürü görevlendirilmesinin ve bunun nezdinde "Daire-i Belediye Meclisi"nin kurulmasının yerinde olacağını söylemektedir. Yazar bu idarenin, Beşiktaş ve Üsküdar için de uygulanabileceğini belirtmektedir. Müellif, bu vesile ile Şehremaneti meclisinden başka üç meclisin daha belediyede teşkil edilebileceğini söylemektedir. Beşinci, yedinci ve sekizinci belediye dairelerini teşkil eden Boğaziçi köyleri ile onuncu belediye dairesini teşkil eden Kadıköy'ün büyük şehir olmamalarından dolayı bir müdür atanmasını icap ettirecek kadar işleri olmadığını, bu yüzden buralara emlak sahibi mahalle sakinlerinden namuslu dürüst itibarlı kişilerden birinin, maaşsız olarak müdür atanmasını tavsiye etmektedir. Böylece teşkil edilen mahalli belediyeler ile masrafların azalmasının ve tasarruf etmenin mümkün olduğunu, hem de iyi idarenin kolaylıkla kurulabileceğini söylemektedir. Böylece, İbrahim Hakkı önerilerinde yerel yönetimlerin kurulmasını her ne kadar desteklese de –ki bu doğrultuda müdür ya da halktan güvenilir, emlak sahibi maaşsız kişilerin yönetimde yer almasını da desteklemektedir- bunların denetiminin de merkez Şehremanetince yapılmasını önererek, belediye idaresinde merkezi denetimin gerekliliği üzerinde de durmaktadır.

1877 tarihli Dersaadet Belediye Kanununun eksiklikleri ve yapılması gereken düzenlemeler üzerinde duran yazar, ilk iki maddenin aksine belediyelerin vazifeleriyle ilgili olan üçüncü maddenin teorik olarak uygun olduğu, ancak uygulamasının da ilgili madde gereğince yapılması gerektiği üzerinde durmaktadır.

Müellif, Şehremaneti meclisi ve azası ile ilgili olan dördüncü maddede belirtilen meclis ve aza üyelerini yeterli ve yerinde bulmakta ve sayılarının arttırılmamasını önermektedir.

Dersaadet Belediye Kanununun beşinci maddesinde her belediye dairesinde halk tarafından seçilmiş belediye meclislerinin bulunacağı yazılı olmasına rağmen, bu usulün o güne değin uygulamaya konmadığını söyleyen müellif, ilgili maddenin kaldırılmasını tavsiye etmektedir.

Şehremaneti meclisi ve belediye daireleri reislerinden bahsedilen altıncı maddenin de tadil edilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Şehreminin vazifesine dair olan kanunun yedinci maddesinde belediye meclisi azasının halk tarafından seçilmesi usulünün sözde olan yönlerinin

olduğu ve bunun kaldırılması gerektiği üzerinde durulmakta ve İstanbul belediyesine ait işlerin, memuriyeti karşılığında maaş alan, 7 Haziran 1858 tarihli Devair-i Belediyeden Altıncı Daire itibar olunan Beyoğlu ve Galata Dairesinin Nizam-ı Umumîsi ile meclis dışından seçilen, meclis tarafından tayin edilen ve hizmet süresi sınırsız olan Şehremaneti muavinliğine (Koca, 1996: 84,85) bırakılmasının münasip olduğu vurgulanmaktadır.

Sekizinci maddeden onaltıncı maddeye kadar olan hükümlerde, belediye meclisi üyelerinin ve belediye daireleri reislerinin vazifelerinin yer aldığı, bu vazifelerinin yeni taksimat – 1877 tarihli Dersaadet Belediye Kanunu ile belirlenen Yirmi Belediye Dairesi 93 Harbi nedeni ile uygulanamayarak bir süre sonra on belediye dairesine indirilmiştir- esas alınmak suretiyle tekrar belirlenmesi, tadilata aykırı olmayan taraflarının ise eskisi gibi kalması uygun görülür.

Kanunun onyedinci maddesinden yirmialtıncı maddesine kadar olan hükümler ise, belediye daireleri meclislerinin vazifelerine dairdir. Müellif, lâiyhayı yazdığı sırada İstanbul’da on belediye dairesi olduğunu, fakat bunlarda da mevcut daire meclislerinin olmadığını belirtmekte, dolayısıyla adı geçen maddelerin ilgili bölümlerinin hükümsüz kaldığına değinmektedir. Bu önerilerinin oluşturulacak bir heyetin araştırmaları sonucunda teyit edilmesinin de yerinde olacağını bildirmektedir. Ayrıca müellif, İstanbul’da halktan seçilmiş belediye meclisi bulunmasını uygun bulmaz. Üstelik, şehremaneti meclis azasının dirayet sahibi kişilerden tayin edilmesini, belediye memurlarının seçilmesine itina gösterilmesini, bu şartlar yerine getirildiğinde ise, belediye meclisi bile oluşturmaya lüzum kalmayacağını bildirmektedir. Buna rağmen bazı yerlerde belediye meclisi teşkil edilirse de üyelerinin Osmanlı hükümeti tarafından ve münasip şartlarda tayin edilmesinin daha uygun olacağını düşünmektedir. İbrahim Hakkı bu şekilde taraftarı olduğu merkezi idarenin daha da güçleneceğini ummaktadır.

Müellif, Belediye daireleri memurlarının vazifelerini içeren yirmialtıncı maddeden otuzüçüncü maddeye kadar olan kısımda, memurların görevlerine sadakatle bağlı olmalarının önemine değinmektedir.

İbrahim Hakkı bin Remzi, Anakent belediyesi olan Şehremaneti meclis üyeleriyle, belediye daireleri reislerinin senede bir iki defa toplanmalarının – her birinin kendi dairelerine ait çeşitli işler hakkında görüş bildirerek mütâlaa edilmesinin- faydalı olacağını ancak bunun da uygulamada yerine getirilmediğini bildirmektedir. Bu arada belediye seçimlerine dair olan dördüncü faslın, ya “kanundan çıkarılmasını” veya “kaldırılmasını” önermektedir.

İstanbul belediye kanunnâmesinin altmış üçüncü⁴ ve sonraki maddelerinin belediye gelirlerine –Öyle ki XIX. yüzyılın başlarında belediyelerin gelir kaynaklarının azlığı, merkezi idarenin bütçe imkanlarından belediyelere çok düşük pay vermesi sürüp giden bir sorun olmasından dolayı, bu sorunu bir nebze de olsa aşmak isteyen yönetim, 9 Mart 1815 yılında Rüsûm-ı Belediye Kanûnu çıkartarak belediyelerin gelir kaynaklarının artırılması ile çeşitlendirilmesine çalışmış, bir kısım yeni vergilerin konulabilmesini de halkın ve belediye meclislerinin yetkilerine devretmiştir. (Seyitdanlıoğlu, Nisan 1997: 106-111)- ait olduğunu söyleyen müellif, belediyenin mevcut gelirlerinin iyi idare edilmesinin zaruretine değinmekte, belediye vergilerinin toplanması, dağıtılması usulü hakkında mufassal bir nizamname hazırlanmasını önermektedir. Buna binaen adı geçen maddelerin vergi toplama hükümlerinin yerinde ve uygun olduğunu belirtmektedir. Ancak, belediye vergilerinin tahsilatında memurların yaptığı yolsuzlukların önlenmesi gerektiği üzerinde durmaktadır.

Ayrıca, İstanbul belediyesinin Avrupa'daki şehir belediyeleri gibi bayındırlık işlerinde de başarılı olabilmesi için gelirlerinin birleştirilmesinin bir zorunluluk olduğuna değinen müellif, belediye ihtiyaçlarına sarf edilebilmesi için zaruri tüketim maddelerinin şehre girişinde alınmak üzere Fransızca'sı Okruva olan Duhûliye Resmi (Pakalın, 1983) gibi vergiler konulmasını önermektedir.

Bu arada müellif, bir kez daha Kanunun icraatına memur olanların suiistimallerinden kaynaklanan problemlerin de olduğunu, yolsuzluklara cüret edenlere karşı gerekli yaptırımların uygulanması ve bu konuda tedbirler alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

II.Layihânın Metni:

Ebniye kanûnnâme-i hümâyûnunun ta'dilât-ı münâsebesine dâ'ir tanzîmine mütecâsir oldığım lâyiha-i 'übeydâne akdemce takdîm-i huzûr-ı mekârim nüşûr-ı cenâb-ı zıllûllahileri kılındığı gibi bu def'ada Der-sa'âdet idâre-i belediyesi hakkındaki kanûnname-i hümâyûnun muhteviyâtına dâ'ir bir lâyihanın melfûfen 'atebe-i 'ülyâ-yı cenâb-ı veliyü'n-ni'amîlerine takdimine mücâseret kılınmıştır. Harîk belâsının def'-i mesâ'ibine medâr olacak tedâbire müte'allik olmak üzere itfâ-yı harîk tedâbirine ve sigortalara dâ'ir

⁴ Dersaadet Belediye Kanununun 63. Maddesine göre; Şehremanetin ve belediye dairelerinin gelirleri; a)kontrato hasılatı, b) kantar ve çeki resmi, c) konulacak ihtisab rüsumu, d) patent denilen tüccar ve esnaf tezkireleri resimleri, e) esnaf vergisi ile Şehremaneti ve dairelerce alınacak rüsum-ı mütenevvie, f) belediye meclislerine teklif edilip, Cemiyet-i Umumiyece karara bağlandıktan sonra hükümetin tasdiki ile alınacak fevkalâde ve âdî belediye rüsumatı, İane ve yardımlardan meydana gelmektedir. İlber Ortaylı, **Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler, 1840-1878**, Ankara 1974, s. 159.

der-dest-i tertîb bulunan lâyhalar ile esâsen ma'mûriyyet-i mülkûn en büyük esbâbından bulunan usûl-i emlâka dâ'ir tasavvur eylemekde bulunduğum bir diğer lâyiha da karîben takdîm-i 'atebe-i 'ülyâ-yı cenâb-ı şehriyârileri kılınacaktır. İşbu cür'et-i kemterânemin mazhar-ı 'afv olması ve teveccühât-ı cihândır. Cân-ı cenâb-ı hilâfet-penâhîlerinin hakk-ı 'übeydânemde istifâ ve istikrârı merâhim-i müşfika-i veliyyü'n-nimet a'zamîlerinden müsterîhim ve müstercâdır. Ol-bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân veliyyü'l-emr efendimiz hazretlerindir.

Sene 16 Ağustos 1308

Hakkı Kulları

Der-sa'âdet idâre-i belediyesine dâ'ir zât-ı südde-i sadâret-penâhînin lâyihası

Hazine-i evraka

(s. 1) Ma'lûm-ı ma'âlim-i lüzûm-ı cenâb-ı mülûkâneleri olduğu üzere ekser memâlikde belediye idâreleri hey'ât-i muntehâya ihâle idilmek usûl ittihâz edilüp bunun ba'zı menâfi'i dahi görülmüşse de büyük şehirlerce ba'zen de mazarratı menâfi'ne galebe eylemiştir. Bu cihetle ekser devletler pâyitahtlar ve büyük şehirler hakkında müstesnâ usûle mürâca'at eylemişler ve heyet-i devlet içinde haddinden fazla ehemmiyet kesb edebilecek belediye idâreleri ihdâsından mücânebet itmîşlerdir. Meselâ Fransa ihtilâl-i kebîri esnâsında Paris nâhiyesinin bir büyük idâre-i belediye teşkîl iderek 'âdetâ devlete tahakküm ve tagallüb eylediğini ve en büyük fesâdâta merkez olduğunu gören Fransa hükümeti hâlâ Paris şehrinde ahâlîce muntehib bir şehremini bulunmasını kabul eylemiyerek pâyitahtı müstesnâ bir hâlde tutmakta ve nâhiye-i nizâm-ı 'umûmisinin muhâlifi olarak Paris ve Liyon şehirlerini umûr-ı zâbitaya müdâhale itdirmemektedir. Kezâ Londra'da Londra şehremini yalnız yetmiş bin nüfûsu hâvi Londra sitesine karışmakta olup sâ'ir Londra aksâmı dürlü dürlü idârelere bölünmekdedir ve pek çok yerlerde de büyük şehirler ve bi'l-hâssa pâyitahtlar idare-i belediyece sâ'ir bilâd ve kasabâtdan tefrîk edilmiştir. Bu cihetle Der-sa'âdet'de de vilâyât-ı şâhâne idâre-i belediyesinden farklı usûl ittihâzı (s. 2) tabî'i olup vâkı'â bin ikiyüz doksandört senesinde ya'ni cülûs-ı şevket-makrûn-ı hümâyûnlarını müte'âkiben bu bâbda bir kanûn-ı mahsûsun irâde-i seniyyesi şeref-sâdır olmuşsa da mezkûr kânûnu o vakt tanzîm ve nazar-ı tasdîk-i mülûkânelerine 'arz eyliyenler başka dürlü efkâre hizmet eylediklerinden ve Der-sa'âdet idâre-i belediyesini mülâhazât-ı mefrûz hilâfına olarak sırf ahâlîce muntehib hey'etlere havâle tasvirinde bulduklarından işbu kanûn ahkâmından ba'zılarını mevki'-i icrâyaya vaz' eylemek kâbil olamamış ve mamâfih Düstûr'da birçok emsâli görüldüğü gibi icrâsı gayr-i câ'iz ve gayr-i cârî olan bir kânûnun hâlâ ber-devâm itmîş gibi mecmû'a-i kavâninde munderic kaldığı görülmüştür. Der-sa'âdet'in tarz-ı inşâ ve terkîbi cihetiyle bir takım mahalleri büyük şehir halinde ve ba'zı yerleri dahi sayfiyenin ve karye

teşekkülünde bulunduğu ve İstanbul ve Beyoğlu ve Beşiktaş ve Üsküdar ve emsâli mahallât misillü büyük mahallerin doğrudan doğruya müzaf-ı rü'esâ-yı belediye tarafından idâresi lüzûmuna mukâbil Boğaziçi kurâsı ve emsâli yerlerin oralar mu'teberân ahâlisi ve ashâb-ı emlâk ve serveti miyânından olarak taraf-ı saltanat-ı seniyyeden mensûb ve fahrî belediye müdürlerine havâlesiyle da'irelerin masrafa boğulması icâb ideceğinden ma'rûzât-ı âtiyede bu cihet dahi nazar-ı dikkate alınmıştır. Nazar-ı dikkat-i cenâb-ı mülûkânelerine 'arz-ı müterettib ve ceyb-i 'ubûdiyet görülen bir cihet de Der-sa'âdet idâre-i belediyesinin hâl-i hâzırır bu hâl tasvîri nâ-kâbil bir surette olup bir me'mûr icâb iden yere (s. 3) dört-beş adam ta'yîn edilerek emânet vâridâtı masrafla tekâbül idemeyecek hâle getirilmiş "mal me'mûrlarının vâridât-ı emâneti sû-i isti'mâleri şâyân-ı dikkat ve câlib-i nâ'if bir dereceye varmış ve ta'rifi müşkil yolsuzlukların netîcesi olarak emânet bir takım âdemlerin besîm biri olup belediyeye müterettib vezâ'ifin hiç biri icrâ idilemez olmuştur. Bu hâlin ıslâhı rü'esâ-yı me'mûriyetin cezâ-yı iltizâm istikâmet eylemelerine ve 'âdetâ yeniden tensikât icrâsına mütevakkıf olup sâye-i ma'â-bî-vâye-i cenâb-ı şehriyârilerinde da'ire-i mezkûrenin dahî ber-vefk-i matlûb-ı 'âlî kesb-i intizâm ve salâh eylemesi me'mûl-i kavîdir. Bu bâbda tatvîl-i ma'rûzâta çok mahalldarsa da ser-ma'âlî efsed-i cenâb-ı tâcdârîlerini tasri'den ihtirâzen bu kadarla bi'l-iktifâ kanûnnâme-i mebhûsun muhtâc-ı ta'dil olan mevâddının ber-vech-i âtf hülâsaten îrâ'e ve beyânı enseb ü evfâk görülmüştür. Der-sa'âdet belediye kânûnunun fasl-ı evveli Der-sa'âdet devâ'ir-i belediyesi hudûdu ve vezâ'ifine da'irdir. Bunun birinci maddesi şehremânetinin hudûdunu mu'lin olup bu madde ahkâmı zâten ta'dilâta uğramıştır. Şöyle ki adalar ve Makri köyü ve Kartal gibi kazâlar vilâyât idâre-i belediyesi kânûnu mücebince teşkilât-ı belediyeye mâlik olmağla doğrudan doğruya emânet idâresinden çıkmıştır. Şimdiki hudûd-ı fasılânın muhâfazasıyla madde-i mezkûrenin dahî ol-vechile ta'dili münâsibdir. İstanbul civârındaki bir takım kazâların ya'nî hudûd-ı hâzırası ile İstanbul (s. 4) vilâyetinin idâresi ile şehremâneti idâresinin ictimâ'ına gelince zâten mezkûr kazâların idâre-i mâliyeleri doğrudan doğruya mâliye nezâretine ilhâk ve bunda da isâbet idilmiş olmağla umûr-ı vilâyetin dahî ya mâliye ve dâhiliye veya zabtiye nezâretlerine ilhâkıyla büsbütün başka cins ve tabî'atda bulunan umûr-ı belediyenin umûr-ı idare-i vilâyetden tefrîki icâb-ı hâl ve maslahatdandır. İkinci madde, Der-sa'âdet'in yirmi da'ire-i belediyeye taksimine da'ir olup bu maddede de mu'ahharen icrâat ile ta'dil olunarak fakat bu ta'dil faslı metn-i kânûnu değışdirmemiş ve artık cârî olmasına bir maddenin halliyle kalması da münâsebetsiz bulunmuştur. Vaktiyle Der-sa'âdet'in yirmi da'ireye taksîmi mahzâ Paris'e benzemek emelinden nâşî olup sonra devâ'irin mikdârı on'a indirilmişdi. Zat-ı 'übeydânemce bu bâbda ber-vech-i âtf ta'dilâta mahall vardır şöyle ki ma'lûm-ı ma'âlim-i lüzûm-ı cenâb-ı mülûkâneleri olduğu üzere taksimât-ı hâzıra-yı belediye on da'ireye muhtevî olup bunlardan üçü nefis-i Der-sa'âdet'de bulunarak biri Bayezid'da biri

Fatih'de ve biri Samatya'dadır. Bu taksîm hiçbir esâs-ı ma'kûle müstenid olmayup beyhûde yere me'mûrînin teksîrini ve masrafın izdiyâdını mûcib olmaktadır ve nefis-i Der-sa'âdet esâsen lâyıkiyla mahdûd bir şehîr olmağla bunun bir idâre-i belediye altında bulunması daha ziyâde kavâ'idi mûcib olacağı ve bu üç dâ'irenin belediye idârelerinin doğrudan doğruya şehremânetine ihâlesiyle birçok tasarruf (s. 5) hâsıl olacağı derkâdır. Şehremâneti dâ'ireten merkeziye olmak hasebiyle birçok me'mûriyeti muhtevî olduğundan bu devâ'irde umûrî yeniden idâre idebilür ahâlinin belediye ile te'hîl-i münâsebâtı için ba'zı suretle tefrîk-i vezâ'if de mümkündür. Meselâ nefis-i Der-sa'âdet tabî'i belediyece bir takım serkomiserliklere taksîm edilebileceğinden bunlardan tanzifât resmi ve evzân ve ekyâlin mu'âyene ve tefîşî ve ocak açılmak vesâ'ire gibi mevâdda tezkere ve müsâ'ade i'tâsı vezâ'ifiyle mükellef olarak ve icâbına göre merâkize birer kâtib ta'yîn idilerek evfâk-ı mu'amelât için herkes merkez-i emânete gelmek teklifinden kurtarılması mümkün olduğu gibi emlâk vergisi te'diyesi vesâ'ire gibi husûsat da mu'amelât-ı rûz-merreden olmasına ve bahusûs tahsîl-i emvâl usûlünün ve tahsîldârlar hey'etinin hüsn-i tertîb ve tanzîminde umûr-ı lâzîmeden olmasına nazaran bu bâbda da müşkilâta tesâdüf olunamayacağı emr-i bedihidir. El-yevm Altıncı Da'ire-i Belediyenin idâresinde bulunmasına mahaller dahî nefis-i İstanbul gibi cesîm bir şehir olmasına mebnî oranın dahî taraf-ı saltanat-ı seniyyeden mensûb ve muvazzaf bir belediye müdiri ve hey'et-i idâresi tarafından idâre itdirilmesi tabî'i olub kezâ Beşiktaş ve civârının ve bir de bilâd-ı selâse'nin üçüncüsü i'tibâr idilen Üsküdü şehirinin dahî böyle muvazzaf belediye idarelerine mâlik (s. 6) olmaları tabî'idir ki bu vechile şehremâneti hey'etinden başka üç hey'et belediyede usûl-i hâzıra üzere teşkîl idilmiş olur. Beşinci ve yedinci ve sekizinci belediye dâ'irelerini teşkîl iden Boğaziçi karyeleri ile onuncu dâ'ire-i belediyeyi teşkîl iden Kadıköy karyesi ise henüz bir müdiri sabahdan ahşâma kadar işgâl edecek derecede umûru mütenevvi' birer belde-i cesîme olmadıklarından bunları mahallî ashâb-ı emlâkından ve teb'a-i Devlet-i 'aliyye ve ashâb-ı nâmûs ve i'tibârdan bâ-irâde-i seniyye mensûb fahrî müdirlerle havâle iderek mahall-i belediyeler teşkîl eylemek hemen mesârifçe tasarrufu ve hem de hüsn-i idârenin dahâ ziyâde te'mîni ve mezkûr kurânın şimdikine teşebbüsle tezâyüd-i ma'mûriyet ve intizâmını mûcib olacağı âzâde-i güvâh ve mamâfih bu muhtelif idâre-i belediyelerde kâffeten şehremânetinde nazar-ı tefîş ve dikkati altında bulundurulması ve esâsen ve hiddet-i idâreye hâlel getirilmemesi lüzûmu bi-şekk ve irtiyâbdır. Belediye-i vezâ'if-i 'umûmiyesine dâ'ir üçüncü madde pek yolunda olup belediyelerin işbu vezâ'ifi takdir eylemeleri te'mîn idilür. Fasl-ı sâni şehremânetinin teşkilâtına dâ'ir olub bunun ahkâmı tensîkât-ı mevcûde ve cedîdeye nazaran ta'dîl idilmesi tabî'idir. Dördüncü maddede şehremâneti meclisinin 'add ve a'zâsı hakkındaki hadd-i kâfi olmağla bunun dahâ ziyâde tezyîd idilmemesi lazımdır. Beşinci maddede (s. 7) her dâ'ire-i belediyede ahâlîce müntehâb belediye meclisleri bulunacağı muharrer ve zâten bu usûl de gayr-i mer'î

olmağla bunun tayy ve Boğaziçi kurâsı için beledî meclisleri teşkîli arzu edilürse bunların a'zâsı mu'teberân ve erbâb-ı servetden ve mahallince ashâb-ı emlakdan olmak üzere bâ-irâde-i seniyye fahri olarak ta'yîn idilmesi münâsibdir. Bu hâlde altıncı maddede muharrer cem'iyet-i belediyede lüzûm görülür ise şehremâneti meclisiyle devâ'ir-i belediye rü'esâsından mürekkeb olmak ve madde-i mezkûrede bu suretle ta'dîl idilmek icâb-ı hâlendendir. Yedinci madde şehremininin vezâ'ifine dâ'ir olarak bunun da meclis-i belediye a'zâsının ahâlice intihâbı usûlü tasannu'âtdan olan cihetleri tayy edilerek sâ'ir cihâtı ibkâ idilmek ve ber-vech-i masrûf nefsi-i Der-sa'âdet umûr-ı belediyesi de doğrudan doğruya emânete â'id olacağından bunlara müte'allik umûrda şehremâneti mu'âvinliğine tevdi' kılınmak muvâfık-ı maslahat olur. Sekizinci maddeden onaltıncı maddeye kadar mevâdd-ı mevcûde şehremâneti meclis ve me'mûriyetinin ve devâ'ir-i belediye rü'esâsının vezâ'if-i me'mûrelerine dâ'ir olup bunların dahî taksimât-ı cedîde esâs tutularak ana göre ta'dîl ve tebdîli ve ta'dilât-ı ma'rûzeyeye mugâyir olmayan cihetlerinin ibkâsı zaruriyâtdan görülür. Onyedinci maddeden yirmialtıncı maddeye kadar olan mevâdd meclis-i belediye vezâ'ifine dâ'ir olup (s. 8) el-yevm mevcûd on dâ'ire-i belediyede meclis mevcûd olmadığından mevâdd-ı mezkûre faslen mefsûh dîmekdir ve kânûnnâme-i hümâyûnun yeniden hey'et-i tedkîinde tayy idilmeleri lâzımedir. Fikr-i übeydânemce Der-sa'âdet'de ahâlden müntehab meclis-i belediye bulunması muvâfık değildir. Şehemâneti meclis â'zâsı erbâb-ı dirâyetden olarak ta'yîn idilür emânet idâresi gayûr ve müstakîm zevâta tevdi' olunur ve belediye me'mûrlarının hüsn-i intihâbına dikkat kılınursa meclis-i belediye-i müntahabeye lüzûm kalmaz mamâfih şâyed ba'zı yerlerde meclis-i belediye teşkil olunursa bunun şurût ve tâb'iyet cihetleriyle şerâ'it-i münâsibe-i ehliyet ta'yîni ile taraf-ı saltanat-ı seniyyeden ber-vech-i ma'rûf ta'yîn idilmeleri ve yalnız bu halde mevâdd-ı mezkûrenin ba'de-ta'dîl ibkâsı tabî'idir. Yirmi altıncı maddeden otuz üçüncü maddeye kadar mevcûd mevâdd belediye dâ'ireleri me'mûrlarının vezâ'ifine dâ'ir olup bunlarda istikâmet ve sadâkat ile icrâ idilmek şartıyla muvâfık-ı hâl ve maslahatdır. Fasl-ı sâlis cem'iyet-i 'umûmiye-i belediyeye dâ'irdir. Esâsen şehrin 'umûmuna â'id hisâbât ve tanzimât ve tezyînât için devâ'ir-i belediye rü'esâsının şehremâneti meclisiyle birlikde senede bir iki def'a ictimâ'ları ve her birinin dâ'iresine â'id mevâdd hakkında beyân-ı re'y ve ma'lûmât eylemesi fâ'ideden hâli olamayacağından ve bu faslın ahkâmı el-yevm mefsûh hükûmetde olmakla beraber şehremânetinde (s. 9) ba'zan dâ'ire müdirlerinin iltihâkıyla komisyonlar da teşkîl idildiğinden cem'iyet-i belediye-i mezkûrenin bu kâbilden olmak üzere şehremâneti meclisiyle devâ'ir-i belediye müdirlerinden mürekkeb olarak senede iki def'a toplanup hisâbât ve tertibât-ı belediye-i mutasavvereyi müzâkere eylemeleri münâsib ve fasl-ı mezkûrun bu sûret-i ma'rûza dâhilinde bi't-ta'dil ibkâsı muvâfıktır. İntihâbât-ı belediyeye dâ'ir olan dördüncü fasl bi'l-küllîye metn-i kânûndan tayy idilmelidir. Der-sa'âdet belediye kânûnnâmesinin altmış üçüncü

maddesinden aşağısı vâridât-ı belediyeye dâ'irdir. Belediyenin el-yevm mevcûd vâridâtı hüsn-i idâre idilürse şehremânetince hayli ıslâhâtı ve şehirce birçok tanzimât ve tezyînât icrâsı kâbildir. Yalnız işbu rüsûm-ı belediyenin sûret-i tarh ve tevzî'i ve usûl-i tahsiliyesi hakkında bir nizâm-ı mufassal yapılsa fenâ olmayacaktır. Bu cihetle mevâdd-ı mezkûrenin gerek vâridât ve gerek tahsilâta dâ'ir ahkâm-ı mündericası esâsen muvâfık-ı musalehatdır bununla beraber belediye virgülerinin tarh ve tevzî'i husûsunda el-yevm mevcûd olan yolsuzlukları ve bâ-husûs tahsilatça görülen teseyyübât ve sû-i isti'mâlâtı ıslâh eylemek huzûru olup bu da kânûnun kabâhati değil me'mûriyetin kusûru olmağla ıslâhat-ı lâzıme fi'iliyât ve tatbikâtta aranmak icâb-ı hâldendir. Der-sa'âdet belediyesinin Avrupa şehirleri belediyeleri gibi i'mârâta muvaffak olabilmesi için ise vâridâtının daha başka bir surete ifrâğı ve meselâ el-yevm (s. 10) müteferrik suretde alınan ba'zı rüsûmâtın tevhidıyla bi'l-cümle havâyic-i zarûriyeden tahsil idilmek ve me'kûlât ve havâyicin şehre vürûdunda alınmak üzere okturava ya'ni duhûliye resmi sûretine vaz'ı vesâ'ir bir takım tedâbir-i esâsiyenin icrâsı lâzım olup bunların beyâmı rüsûm-ı belediyeye dâ'ir mevcûd usûlün ayrı ayrı tedkîkine menût bulunmasına ve esâsen maksad-ı kemterânem şehremâneti hakkındaki kânûnun ta'dilât-ı münâsibesini 'arzdân 'ibâret olmasına mebnî ma'zûzat-ı meşrûha ile iktifa kılınmışdır. İcrâ idilen fenâ bir kânûn icrâ idilmesine en a'lâ kânûna müreccah idiğü hükûmet idâre-i kavâ'idinden olup şehremânetinin hâl-i hâzırı kanûnun noksanından zîyâde ekseriyâtıyla icrââtına me'mûr olanların su'isti'mâlâtından ileri gelmiş ve gelmekte bulunmuşdur. Sâye-i ma'ali-vâye-i hazret-i tâcidârîlerinde bunun dahî karîben kesb-i mükemmeliyet ve intizâm ideceği ve sû-i isti'mâlata cür'et idenlerin dûçar cezâ-yı sezâ olacakları ise vâreste-i şedd vâresteyâbdır. Ol-bâbda ve katıbe-i ahvâlde emr ü fermânları hazret-i veliyü'l-emrindir.

Sene 16 Ağustos 1308

Kulları

Mühür (İbrahim Hakkı bin Remzi)

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Yıldız Esas Evrakı*, No: 7/15

Kitaplar

Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ergin, O. N.(1934). *Beledi Bilgiler*, İstanbul: İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş. yayınları.

Ergin, O. N.(1995). *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, I, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Ergin, O. N.(1995). *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, IV, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Eryılmaz, B. (1992). *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul: İşaret yayınları.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal,(1982). *Son Sadrazamlar*, IV, İstanbul: Dergah Yayınları.

Karal, Enver Ziya. (1996). *Osmanlı Tarihi*, IX, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Koca, H. İ. (1996). *Kanun ve Nizamnameler Işığında Dersaadet Belediye Teşkilatı (Şehremaneti) (1855-1313)*, İstanbul: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Siyaset.

Ortaylı. İ. (1974). *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler, 1840-1878*, Ankara: TODAİE yayınları.

Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı yayınları.

Sertoğlu, M. (1972). *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul: Güven Yayınları.

Seyitdanlıoğlu, M.(1999).*Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Tortop, N. (1986). *Mahalli İdareler*, Ankara:

Makaleler

Çadırcı. M. (1981–1982). “Tanzimat’ın İlanı Sıralarında Osmanlı İmparatorluğunda Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli “Tarîk-i İlmiyye’ye Dâir

- Ceza Kânunname'si", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIV-25: 139-147.
- Çadırcı. M. (1988). "Tanzimat Döneminde Türkiye'de Yönetim (1839-1856)", *Bellekten*, LII-203: 601-626.
- (1997). "İbrahim Hakkı Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, V/II: 892-894.
- Kurşun. Z. (2000). "İbrahim Hakkı Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXI: 311-314.
- Ortaylı. İ. (1985). "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, I: 231-244.
- Ortaylı. İ. (1992). "Belediye", *İslam Ansiklopedisi*, V: 398-402.
- Seyitdanlıoğlu. M. (1995). "Bir Belge Yerel Yönetim Metinleri (I)", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, IV-6: 85-102.
- Seyitdanlıoğlu. M. (Mayıs 1996). "Bir Belge Yerel Yönetim Metinleri (IV) Şehremaneti'nin Kuruluşu ve Şehremaneti Nizamnaması", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, V-3: 75-82.
- Seyitdanlıoğlu. M. (Nisan 1997). "Bir Belge Yerel Yönetim Metinleri (IX)Rüsûm-ı Belediye Kanunu", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, VI-2: 106-111.
- Seyitdanlıoğlu. M. (Ekim 1997). "Bir Belge Yerel Yönetim Metinleri (XI) Devâ'ir-i Belediye Çavuşlarının Vezâ'ifine Dâ'ir T'alîmâtıdır", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, IV-6: 85-102.
- Seyitdanlıoğlu. M. (1998). "Bir Belge Yerel Yönetim Metinleri (XIII) Şehremaneti Çavuşları Hakkında Nizâmname", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, VII-2: 133-137.
- Seyitdanlıoğlu. M. (2002). "Yenileşme Dönemi Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Türkler*, XIII: 561-575.
- Toprak, Z. (1994). "Belediye", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, II: 137-140.
- Toprak, Z. (1994). "Altıncı Daire-i Belediye", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I: 220-223.
- Yolalıcı, M. E. (2002) "Osmanlılarda Çağdaş Belediyecilik", *Türkler*, XIII: 739-749.